

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De organisatorische structuur der Nederlandse politieke partijen

Lipschits, I.

Citation

Lipschits, I. (1966). De organisatorische structuur der Nederlandse politieke partijen. *Acta Politica*, 2: 1966/1967(4), 265-296. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3450489>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3450489>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Als definities en vreemde woorden geen blijvende bescherming bieden tegen dubbelzinnigheid en vertroebelende suggesties, dan is het over het algemeen verstandig het gevaar tegemoet te vluchten en zo dicht mogelijk in de buurt te blijven van het dagelijks spraakgebruik. Dat is natuurlijk dubbelzinnig, veelzinnig zelfs, maar het is ten minste een dubbelzinnigheid die vertrouwd is, en waartegen de waakzaamheid niet gauw zal verslappen. Bovendien heeft het voordelen om zonder vakwoordenboek begrepen te worden.

Deze conclusie versterkt mijn pleidooi voor het grondig en voortdurend vertalen van alle buitenlandse vaktermen. In het begin werd opgemerkt dat Nederlanders zich ongemakkelijk voelen bij discussies over taalproblemen. Dat komt door onze gebrekkige taalopleiding. Andere kinderen leren één taal, de onze leren vier talen, in dezelfde tijd en met dezelfde gemiddelde aanleg. Wat we in de breedte winnen, moet uit de diepte komen. Zowel ons Nederlands als ons Frans, Duits en Engels is veelal een verbeterde gebarentaal, geschikt voor zaken doen en voor gelegenheden waarbij een gewijde sfeer belangrijker is dan precisie. Als we ongeveer van elkaar begrijpen wat we bedoelen, wordt er verder niet gezeurd. Beschouwingen over de subtiele verbanden tussen de kwaliteit van het taalgebruik en de kwaliteit van het denken maken ons nerveus; we vluchten achter een wiskundeboek of een wetenschappelijke woordenlijst. Bovendien hebben we vaag het gevoel dat ons eigen taaltje een overbodige luxe is.

Taalchauvinisme lijkt mij niet te verdedigen. Als op een goede morgen alle Nederlandsprekenden wakker zouden worden met een voortreffelijke beheersing van het Engels, zou ik, bij alle bewondering voor de schoonheid van onze taal, heel blij zijn. Maar zolang dat niet gebeurt, lijkt het mij verstandig wetenschap te bedrijven in de taal waarin ook ons persoonlijk en maatschappelijk leven zich afspeelt — anders verarmt de taal, en wordt de wetenschap steriel.

Bovendien is oefening in het vertalen een goede compensatie voor onze gebrekkige opleiding. Men kan van de nood een deugd maken. Als meertaligheid ten volle wordt uitgebuit, verscherpt zij de aandacht voor de verhelderende én de misleidende krachten die in elke taal aanwezig zijn.

DE ORGANISATORISCHE STRUCTUUR DER NEDERLANDSE POLITIEKE PARTIJEN

door I. Lipschits

Politieke partijen vervullen in een democratie belangrijke functies; in het bijzonder zorgen zij voor de kandidaatstelling voor vertegenwoordigende lichamen. Het is de vraag of men de uitoefening van deze functies mag overlaten aan een kleine groep van partijleiders of dat men de eis moet stellen dat de partijleden een zekere mate van medezeggenschap hebben. Voor zover de partijleiders beweren op te treden namens de partij of de partijleden, namens hen te beslissen en te spreken, lijkt het juist te eisen dat die partijleden een zekere mate van medezeggenschap hebben. Om te weten te komen in hoeverre er van medezeggenschap sprake is, dient men de organisatorische structuur van de politieke partijen te bestuderen.

Het eerste lid van art. 21 van de grondwet van de Westduitse Bondsrepubliek luidt:

‘Die Parteien wirken bei der politischen Willensbildung des Volkes mit. Ihre Gründung ist frei. Ihre innere Ordnung muss demokratischen Grundsätzen entsprechen. Sie müssen über die Herkunft ihrer Mittel öffentlich Rechenschaft geben’.

Vooral de derde zin van dit artikel, waarvan de inhoud neerkomt op de eis van een interne democratische ordening der politieke partijen, heeft aanleiding gegeven tot een uitvoerige discussie over wat men noemde de ‘innerparteiliche Demokratie’.¹

Men kan beginnen zich af te vragen of de term ‘interne partijdemocratie’ aanvaardbaar is. Er is veel voor te zeggen om de term democratie te reserveren voor de aanduiding van een bepaalde staatsvorm. Ook van Duitse zijde is gewezen op het problematische van de uitdrukking ‘innerparteiliche Demokratie’. Henke schrijft:

‘Die allgemeine Bedeutung des Art. 21 Abs. 1 Satz 3 GG ist insofern problematisch, als er ein *staatsrechtliches Prinzip* — das der Demokratie — zur Regelung der Ordnung einer *nichtstaatlichen Einrichtung* verwendet’.²

Toch acht Henke het gebruik van deze term aanvaardbaar, zij het

¹ Er bestaat hierover een vrij uitvoerige literatuur, vooral in het Duits. Veel literatuuropgaven vindt men bij:

U. Lohmar, *Interparteiliche Demokratie. Eine Untersuchung der Verfassungswirklichkeit politischer Parteien in der Bundesrepublik Deutschland*, Stuttgart, 1963.

² W. Henke, *Das Recht der politischen Parteien*, Göttingen, 1964, p. 27; cursivering van Henke.

in een beperkte betekenis en hij waarschuwt tegen een te groot optimisme ten aanzien van de 'interne partijdemocratie':

'Die im übertragenen Sinne demokratische Ordnung der Partei richtet sich gegen unberechtigte charismatische, oligarchische und bürokratische Tendenzen des Parteilebens und ist dadurch bestimmt (...) Im übrigen aber nährt sich dieser Realismus aus den extremen Erwartungen einer radikal-demokratischen Denkweise, die Rousseaus Ausmalungen von der Bildung der *volonté générale* noch immer für bare Münze nimmt und die dann von jedem Parteitag, der nicht zur *levée en masse* geworden ist, enttäuscht wird'.³

Henke zet zich hierbij duidelijk af tegen Michels, die juist wees op de onvermijdelijkheid van charismatische, oligarchische en bureaucratistische tendenties in de politieke partij. Volgens Michels kunnen de politieke partijen niet zonder organisatie, hetgeen naar zijn mening oligarchische tendenties impliceert:

'Wer Organisation sagt, sagt *Tendenz zur Oligarchie*. Im Wesen der Organisation liegt tief aristokratischer Zug. Die Maschinerie der Organisation ruft, indem sie eine solide Struktur schafft, in der organisierten Masse schwerwiegende Veränderungen hervor. Sie kehrt das Verhältnis des Führers zur Masse in sein Gegenteil um. Die Organisation vollendet entscheidend die Zweiteilung jeder Partei bzw. Gewerkschaft in eine anführende Minorität und eine geführte Majorität (...) Mit zunehmender Organisation ist die *Demokratie im Schwinden* begriffen. Als Regel kann man aufstellen: Die Macht der Führer wächst im gleichen Maszstabe wie die Organisation.⁴

In de gedachtengang van Michels is de politieke partij een 'Kampfesorganisation' en als zodanig moet de militaire taktiek worden toegepast: centralisme, straffe hiërarchie, despotisme.

'Durch solche und ähnliche Erwägungen wird der *Kern des modernen Parteiwesens* blozgelegt. In einer politischen, einer kämpfenden Partei kann die Demokratie nicht 'zum Hausgebrauch' gehören'.⁵

Men kan er over strijden wie meer gelijk heeft, Henke of Michels, afgezien nog van de omstandigheid dat Henke op een aantal punten langs Michels heenredeneert. Naar mijn mening kan men beter termen als 'interne partijdemocratie' vermijden. Waar het in principe om gaat, is de mate van medezeggenschap van de partijleden bij de beleidsbepaling en besluitvorming en bij de samenstelling van de orga-

³ Henke, p. 28—29.

⁴ Michels, *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie*, Stuttgart, 1925, p. 25—26; cursivering van Michels.

⁵ Michels, p. 40; cursivering van Michels.

nen van de partij. Hiervoor heeft men het begrip democratie — dat méér omvat dan alleen maar medezeggenschap — niet nodig.

Om verscheidene redenen is medezeggenschap van de partijleden in de beleidsbepaling van de partij wenselijk. Er wordt algemeen geklaagd over gedesinteresseerdheid van de partijleden. Afdelingsvergaderingen worden vrijwel zonder uitzondering slecht bezocht; men uit klachten over de grote afstand tussen leiding en leden. Een van de oorzaken hiervan is het gevoel bij de partijleden dat zij in de partij toch niets kunnen veranderen, dat er zonder hen en over hen wordt beslist. Dit leidt tot ontbreken van geïnvolveerdheid en tot gebrek aan belangstelling, terwijl voor een werkelijk ontplooiende uitoefening van functies der politieke partijen in een democratie interesse en activiteit van de partijleden wenselijk is.

Het is de vraag of wijziging in de organisatorische structuur van de politieke partijen een verandering in de gewenste richting kan brengen. Voor zover de bestaande organisatorische structuur een belemmering vormt voor de ontplooiing van activiteiten der partijleden, is een bevestigend antwoord op die vraag aannemelijk.

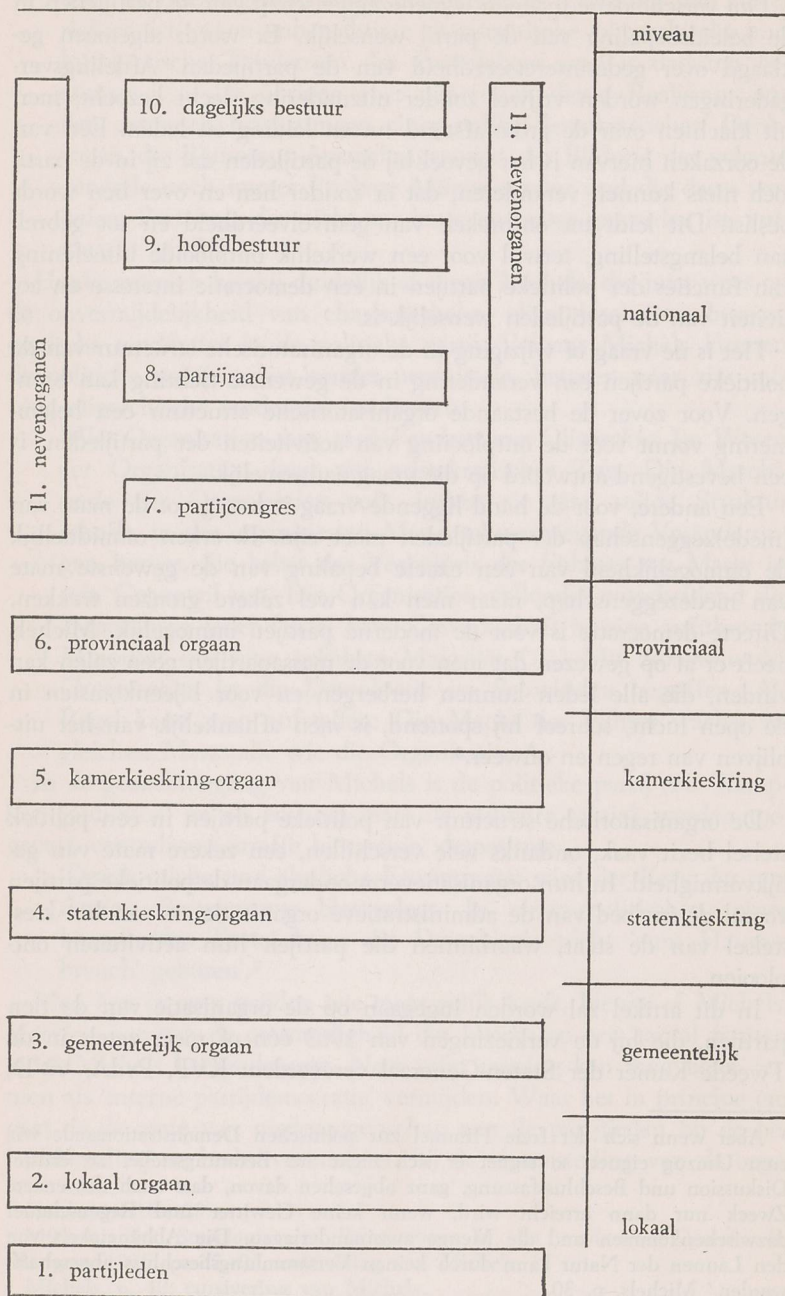
Een andere, voor de hand liggende vraag is hoe groot de mate van (mede)zeggenschap der partijleden moet zijn. Ik erken onmiddellijk de onmogelijkheid van een exacte bepaling van de gewenste mate van medezeggenschap, maar men kan wel zekere grenzen trekken. Directe democratie is voor de moderne partijen onmogelijk. Michels heeft er al op gewezen dat men voor de massapartijen geen zalen kan vinden, die alle leden kunnen herbergen en voor bijeenkomsten in de open lucht, schreef hij spottend, is men afhankelijk van het uitblijven van regen en onweer.⁶

De organisatorische structuur van politieke partijen in een politiek stelsel bezit vaak, ondanks vele verschillen, een zekere mate van gelijkvormigheid. In hun organisatievorm ondergaan de politieke partijen vooral de invloed van de administratieve organisatie en van het kiesstelsel van de staat, waarbinnen die partijen hun activiteiten ontplooiën.

In dit artikel zal worden ingegaan op de organisatie van de tien partijen, die bij de verkiezingen van 1963 één of meer zetels in de Tweede Kamer der Staten-Generaal veroverden: KVP, PvdA, VVD,

⁶ 'Aber wenn sich der freie Himmel zur politischen Demonstrationsrede wie zum Umzug eignet, so eignet er sich nicht zur Beratungsstelle, zu ernster Diskussion und Beschlussfassung, ganz abgesehen davon, dass auch der erstere Zweck nur dann erreicht wird, wenn keine Gewitter und Regenschauer dazwischenkommen und die Menge auseinanderjagen. Die Abhängigkeit von den Launen der Natur kann durch keinen Versammlungsbeschluss abgeschafft werden.' Michels, p. 30.

Schema 1
Algemeen organisatieschema voor de Nederlandse politieke partijen

CHU, ARP, PSP, CPN, Boerenpartij, SGP en GPV.⁷

Ook in het Nederlandse politieke stelsel bezit de organisatie der politieke partijen de door de administratieve organisatie en het kiesstelsel veroorzaakte gelijkvormigheid. De wijze waarop de leden van de volksvertegenwoordigende lichamen worden gekozen blijkt in zekere zin bepalend te zijn voor de organisatie der partijen. Voor de verschillende soorten verkiezingen kennen de partijen verschillende organisatorische 'niveaus': voor de gemeenteraad het gemeentelijk en lokaal niveau, voor de Provinciale Staten het statenkieskring-niveau, voor de Eerste Kamer het provinciaal niveau en voor de Tweede Kamer het kamerkieskring-niveau en het nationale niveau. Door uit te gaan van deze niveaus kunnen we een algemeen organisatieschema voor de Nederlandse politieke partijen opstellen (schema 1).

De in dit schema gebruikte terminologie levert weinig moeilijkheden op. Partijleden zijn de bij een politieke partij ingeschreven leden. Indien in één gemeente meer afdelingen kunnen bestaan, worden die afdelingen in dit artikel lokale organen genoemd. Gemeentelijke, statenkieskring-, kamerkieskring- en provinciale organen zijn de partijorganen voor resp. gemeente, statenkieskring, rijkskieskring en provincie. Het partijcongres is de grootste gedelegeerdenvergadering; de partijraad is de kleine gedelegeerdenvergadering, ook wel het 'klein partijcongres' genoemd. De termen 'hoofdbestuur' en 'dagelijks bestuur' zijn zonder meer duidelijk, terwijl de nevenorganen een veelheid van organen omvatten: partijsecretariaat, partijbureau, jongerengroepen, vrouwenorganisaties, kamerfracties, propaganda-commissies, werkgroepen enz.

Uitgezonderd de term 'partijleden' geven de verschillende partijen uiteenlopende benamingen aan deze organen. Terwille van de overzichtelijkheid zal ik in dit artikel overal de terminologie uit dit algemeen organisatieschema aanhouden. Voor de volledigheid geef ik hier eerst de benamingen, zoals die in de partijen zelf worden gebruikt (schema 2).

⁷ De organisatie van de Nederlandse politieke partijen vormde het onderwerp van een werkcollege politicologie voor kandidaten in Subfaculteit A van de Faculteit der Sociale Wetenschappen van de Universiteit van Amsterdam in het studiejaar 1965—1966. De heer K. F. Jansen, kandidaat in de politicologie, assisteerde mij hierbij. Het materiaal werd geput uit literatuur, statuten, huis-houdelijke reglementen e.d. Voor de werking van de organisatie werden talrijke gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van de tien politieke partijen. Vele van de in dit artikel gebruikte gegevens werden verzameld door de deelnemers aan het werkcollege.

Schema 2
Nomenclatuur van de organen der Nederlandse politieke partijen

lokaal orgaan	'Afdeling': KVP en PvdA 'Plaatselijke kiesvereniging': CHU en SGP 'Dorps- of districts Kiesvereniging': ARP 'Bedrijfsgroep en afdeling': CPN Geen: VVD, PSP, BP en GPV
gemeentelijk orgaan	'Gemeentelijke centrale': KVP 'Plaatselijke of gemeentelijke federatie': PvdA 'Gemeentelijke kiesvereniging': CHU, ARP en SGP 'Afdeling': PSP, BP en VVD 'Kiesvereniging': GPV '(District)': CPN
statenkieskring-orgaan	'Statenkring': KVP 'Statencentrale': VVD en ARP 'Statenkringvereniging': CHU en SGP '(District)': CPN Geen: PvdA, PSP, BP en GPV
kamerkieskring-orgaan	'Kring': KVP 'Gewestelijke of stedelijke federatie': PvdA 'Kamercentrale': VVD en ARP '(District)': CPN 'Kamerkringvereniging': CHU Geen: PSP, BP, SGP en GPV
provinciaal orgaan	'Provinciale centrale': KVP 'Gewestelijke federatie': PvdA 'Gecombineerde kamercentrale': VVD 'Tijdelijk provinciaal groepsbestuur': CHU 'Provinciale organisatie': ARP 'Gewest': PSP '(District)': CPN 'Provinciale afdeling': BP 'Provinciale vereniging': SGP 'Provinciaal verband': GPV
partijcongres	'Partijcongres': KVP, PvdA en CPN 'Algemene vergadering': VVD, PSP, BP, SGP en GPV 'Algemene vergadering van de Unie': CHU 'Deputatenvergadering': ARP
partijraad	'Partijraad en bestuursraad': KVP 'Partijraad en bijzondere huishoudelijke partijraad': PvdA 'Partijraad': VVD en PSP 'Unieraad': CHU 'Partijconvent': ARP 'Partijconferentie': CPN 'Vertrouwensvergadering': SGP Geen: BP en GPV

hoofdbestuur	'Partijbestuur': KVP, PvdA, PSP en CPN 'Hoofdbestuur': VVD, CHU, BP en SGP 'Centraal Comité': ARP 'Generale verbondsraad': GPV
dagelijks bestuur	'Dagelijks bestuur': KVP, PvdA, VVD, CHU, PSP, CPN, BP en SGP 'Moderamen en presidium': ARP 'Centrale verbondsraad': GPV

Uit dit overzicht blijkt dat niet alle partijen op ieder niveau organen bezitten.

We zullen nu achtereenvolgens de elementen van het algemene organisatieschema behandelen, van beneden naar boven.

1. PARTIJLEDEN

In Nederland kent men niet het systeem waarbij organisaties, die een eigen leven buiten de partij om leiden, als zodanig lid kunnen worden van de partij.⁹ In de ARP, de CHU en het GPV is weliswaar bepaald dat de lokale en/of gemeentelijke organen lid worden van de partij, maar die organen leiden geen eigen, van de partij onafhankelijk bestaan.

De eisen, die door de verschillende partijen aan het lidmaatschap worden gesteld, komen in grote trekken overeen: Nederlandse nationaliteit, onderschrijving van het beginselprogramma en een leeftijdsgrens, lopende van 18 jaar tot de 'kiesgerechtigde leeftijd'. Deze eisen worden in verschillende bewoordingen samengevat:

'...ieder ingezetene, tevens Nederlander of door de Wet als Nederlands onderdaan erkend, die de leeftijd van 18 jaar bereikt heeft, instemt met het in dit reglement omschreven doel...' (Algemeen Reglement KVP, art. 57, lid 1)
'...iedere Nederlandse onderdaan, die de leeftijd van 18 jaar heeft bereikt en die verklaart het beginselprogramma te onderschrijven.' (Statuten PvdA, art. 4)
'...kiesgerechtigden, van wie redelijkerwijs kan worden verwacht dat zij de beginselen van de partij zijn toegedaan...' (Statuten VVD, art. 6)
'...degenen, die het program van beginselen aanvaardden...' (Statuten CHU, art. 3)
'...instemmen met de Anti-Revolutionaire beginselen en het streven van de

⁸ De *Districten* van de CPN nemen de plaats in en oefenen de functies uit van organen op verschillende niveau's.

⁹ Duverger onderscheidt *partis directs* en *partis indirects*. Een *parti indirect* is een partij waarvan behalve personen ook organisaties lid kunnen zijn. Een bekend voorbeeld van een *parti indirect* is de Engelse *Labour Party*, waar o.a. door de T.U.C. erkende vakverenigingen lid van kunnen worden. M. Duverger, *Les partis politiques*, Paris, 1951, p. 22—34.

Anti-Revolutionaire Partij steunen...' (Statuten ARP, art. 5)

'... allen, die instemmen met het doel en de beginselen van de partij, mits zij de leeftijd van 18 jaar hebben bereikt en geen lid zijn van enige andere politieke partij...' (Statuten PSP, art. 4)

'... iedere man of vrouw van Nederlandse nationaliteit, die de Beginselverklaring en de Statuten der partij onderschrijft, de leeftijd van 18 jaar heeft bereikt, naar beste krachten aan het werk der partij deelneemt en regelmatig de verschuldigde bijdragen betaalt' (Statuten CPN, art. 4)

'... kiesgerechtigden, van wie redelijkerwijs kan worden verwacht, dat zij de beginselen van de BP zijn toegedaan en bereid zijn zich te onderwerpen aan de statuten en de reglementen van de BP'. (Ontwerp-statuten Boerenpartij, art. 6)

De SGP en het GPV laten het stellen van eisen aan het lidmaatschap over aan de lokale en gemeentelijke organen. In de meeste partijen bestaat de mogelijkheid om een aanvraag tot lidmaatschap te weigeren. In enkele gevallen geven de reglementen een opsomming van redenen voor een dergelijke weigering,¹⁰ maar gewoonlijk laat men de vaststelling van gronden voor een weigering over aan een bepaald orgaan van de partij, met mogelijkheid van beroep voor de betrokkene(n). Alle partijen hebben min of meer uitvoerige regels voor royement en schorsing.

Vrijwel alle politieke partijen verbieden hun leden tegelijkertijd lid te zijn van een andere politieke partij, hetzij doordat dit onverenigbaar wordt verklaard met het lidmaatschap van de partij (zie hierboven bij de PSP), hetzij dat het als reden voor weigering van aanneming van lidmaatschap of voor royement wordt gegeven.

In het algemeen organisatieschema zijn de partijleden als 'orgaan' opgevoerd. Voor de tien onderzochte partijen geldt, zonder uitzondering, dat de partijleden als zodanig formeel slechts contact hebben met het direct daarboven liggend orgaan, d.w.z. met het lokaal orgaan of, bij het ontbreken daarvan, met het gemeentelijk orgaan. De contactlijnen¹¹ van de partijleden naar andere organen van de partij blijven dus beperkt tot het lokaal of gemeentelijk orgaan:

partijleden → lokaal of gemeentelijk orgaan → overige organen
van de partij

Algemeen hoort men klachten over de grote afstand tussen leden en leiding, over de geringe mate van participatie der leden, over gebrek aan belangstelling bij de leden enz. Uit de organisatorische structuur blijkt echter dat het voor de partijleden niet eenvoudig is om de

¹⁰ Zo maakt art. 48, lid 3c van het Algemeen Reglement van de KVP het mogelijk iemand als lid te weigeren indien de betrokkene 'een kennelijk onzedig leven leidt of zich aan ergerlijk maatschappelijk wangedrag schuldig maakt'.

¹¹ De term 'contactlijnen' in dit artikel heeft uitsluitend betrekking op de bevoegdheden van het ene orgaan inzake de samenstelling van andere organen. Deze lijnen geven de bevoegdheden aan voor: kandidaatstellen voor, voordragen voor, afvaardigen naar, delegeren (van personen) naar, *qualitate qua* lid zijn van, benoemen in of verkiezen voor een bepaald orgaan.

afstand tussen hen en de leiding te overbruggen of om in sterkere mate te participeren in de activiteiten van de partij. Als partijleden zijn zij *qualitate qua* lid van het lokaal of gemeentelijk orgaan. Hun activiteiten als partijleden beperken zich uitsluitend tot dat niveau. Het kleine deel der partijleden, dat in andere organen zitting heeft, zit daar niet als individuele partijleden, maar als afgevaardigden of gekozenen. Voor het individuele partijlid blijft het terrein van activiteiten beperkt tot het lokale of gemeentelijke orgaan, hetgeen kennelijk een te beperkt terrein is of als te onbelangrijk wordt beschouwd.

Er zijn verschillende pogingen gedaan om deze barrière te doorbreken. In enkele partijen hebben alle partijleden het recht aanwezig te zijn op het partijcongres en daar ook het woord te voeren; zij hebben echter geen stemrecht tenzij zij afgevaardigde zijn. Hierdoor worden de geïnteresseerde en actieve partijleden in staat gesteld op een ander niveau dan het lokale of gemeentelijke activiteiten te ontplooiën. Dit kan echter nooit een oplossing voor het probleem zijn, omdat aan de omvang van het partijcongres grenzen moeten worden gesteld: wil er werkelijk sprake zijn van behandeling van belangrijke vraagstukken, dan kan het aantal deelnemers aan het partijcongres niet te groot zijn.¹²

De discussiegroepen zijn een andere poging tot het openen van een grotere participatiemogelijkheid voor partijleden. Vooral de KVP heeft hiervoor een uitgebreide organisatie opgezet. Ieder partijlid kan zich voor een werkgroep aanmelden. Alle werkgroepen krijgen vanuit een centraal punt identiek discussiemateriaal toegestuurd. Er wordt door iedere werkgroep een rapport opgesteld, dat wordt doorgezonden naar de centrale werkgroep, waar een centraal rapport wordt opgesteld. Dit centrale rapport wordt toegestuurd aan de Kamerfracties, het hoofdbestuur enz. De jarenlange ervaring heeft bewezen dat hierdoor inderdaad een zekere mate van geïnvolveerdheid bij de leden der werkgroepen ontstaat. Ook bij verschillende andere politieke partijen vindt men deze vorm van discussiegroepen, maar nergens zo grondig uitgewerkt en geïnstitutionaliseerd als bij de KVP. Een nevenverschijnsel hiervan is dat men op deze wijze het toch al bestaande onderscheid tussen actieve en papieren leden verscherpt, in het bijzonder doordat bij deze ver doorgevoerde organisatie van discussiegroepen voor het lokale of gemeentelijke orgaan weinig taken meer blijven bestaan.¹³

¹² Een voorbeeld hiervan is het partijcongres van de KVP. Hoewel hier uitsluitend afgevaardigden en leden van bepaalde bestuursorganen stem- en spreekrecht hebben, loopt het aantal deelnemers in de duizenden. Een dergelijk omvangrijk lichaam kan een slechts demonstratieve betekenis hebben.

¹³ Vooral in de ARP heeft men bezwaar tegen deze vaste vorm van discussiegroepen.

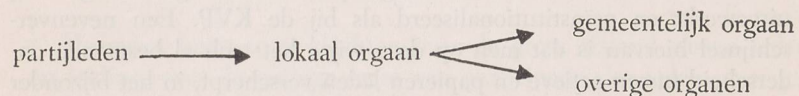
Ten slotte moet nog vermeld worden dat de meeste partijen een bijzondere vorm van lidmaatschap kennen voor die leden, die om de een of andere reden zich niet kunnen aansluiten bij een lokaal of gemeentelijk orgaan (bijvoorbeeld omdat in hun woonplaats een dergelijk orgaan niet bestaat). Voor deze partijleden bestaan gewoonlijk bijzondere regels. Zo kent, om slechts één voorbeeld te noemen, de BP 'losse' leden, die als zodanig lid zijn van het provinciaal orgaan en van het partijcongres, in welke twee organen verder uitsluitend afgevaardigden van de gemeentelijke organen zitting hebben.

2. LOKALE ORGANEN

Met uitzondering van de VVD, de PSP, de BP en het GPV voorziet de organisatorische structuur der Nederlandse politieke partijen in lokale organen. Deze lokale organen zijn geografisch bepaald, behalve de bedrijfsgroepen van de CPN, die zijn samengesteld uit partijleden die in belangrijke bedrijven werkzaam zijn.

De lokale organen nemen een belangrijke plaats in de organisatorische structuur van de politieke partijen in: zij vormen het eerste contactpunt tussen de partijleden onderling en tussen de partijleden en de rest van de partij. De functie van de lokale organen, die vrijwel alle een ledenvergadering en een bestuur hebben, is het geven van leiding aan het werk van de partij in het betrokken gebied: propaganda, vaststelling gemeenteprogram, voorbereiding en organisatie van de verkiezingen voor de gemeenteraad, inbreng bij de samenstelling van de kandidatenlijsten voor Provinciale Staten en Tweede Kamer, het zenden van afgevaardigden naar andere partijorganen enz.

De contactlijnen tussen het lokale orgaan en de overige organen van de partij lopen niet indirect via het gemeentelijk orgaan, maar direct:

Het ontbreken van de tussenschakel van het gemeentelijk orgaan komt neer op een sterkere positie van de partijleden: hun vertegenwoordiging in de overige organen, in het bijzonder de organen op nationaal niveau, is daardoor minder indirect.

Vooraf in de CHU, ARP en SGP nemen de lokale organen een sterke positie in: de lokale organen waken daar angstvallig voor het behoud van hun autonomie en bestrijden de centralistische tendenties, die we in alle politieke partijen kunnen waarnemen.

De bedrijfsgroepen van de CPN vormen, wat betreft de loop van de contactlijnen, een uitzondering. Hun taak is beperkt (het verrichten van werkzaamheden van de partij onder het personeel van het bedrijf).

Waar de lokale organen ontbreken (VVD, PSP, BP en GPV) nemen de gemeentelijke organen de plaats in van de lokale organen.

3. GEMEENTELIJKE ORGANEN

Wat betreft de plaats van het gemeentelijk orgaan kunnen we twee categorieën onderscheiden: partijen met en partijen zonder lokale organen. Indien de organisatie van de partij voorziet in lokale organen, loopt er van het gemeentelijk orgaan geen directe contactlijn naar de hoger gelegen organen. In de partijen met lokale organen zijn de taken van het gemeentelijk orgaan beperkt: coördinatie van de activiteiten van de lokale organen, in het bijzonder wat betreft gemeenteraadsverkiezingen en gemeenteprogramma. Een uitzondering hierop vormen de gemeentelijke organen van de PvdA, die ook een functie hebben bij de samenstelling van de kandidatenlijsten voor de Provinciale Staten en van de Tweede Kamer.

In deze partijen met organen zowel op lokaal als gemeentelijk niveau zijn de gemeentelijke organen samengesteld uit afgevaardigden van de lokale organen.

Voorziet de organisatie van de partij niet in lokale organen, dan oefenen de gemeentelijke organen de functies van de lokale organen uit. De contactlijnen in deze partijen (VVD, PSP, BP en GPV) lopen uiteraard anders:

partijleden → gemeentelijk orgaan → overige organen

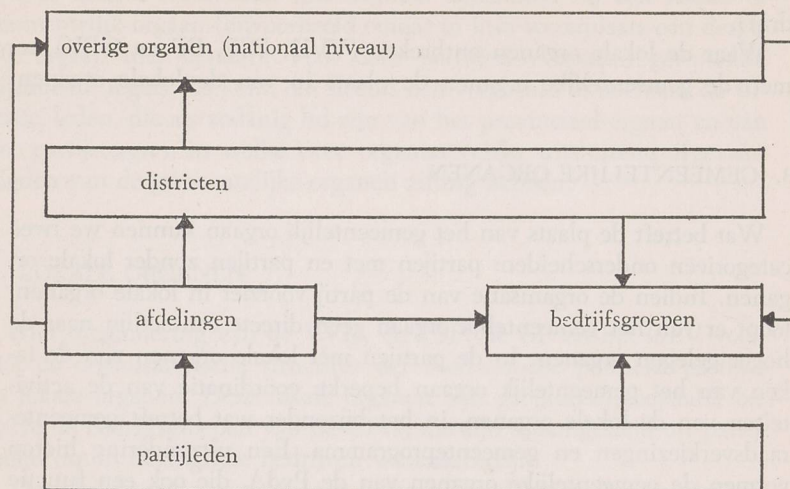
Waar de organisatorische structuur voorziet in lokale organen, nemen deze lokale organen een belangrijkere plaats in dan de gemeentelijke organen.

De CPN valt door de bijzondere positie van de bedrijfsgroepen onder geen van beide hierboven beschreven categorieën. In dit opzicht vormt deze partij een categorie op zichzelf (zie schema 3).

4. STATENKIESKRING-ORGANEN

Vier van de tien partijen hebben geen statenkieskring-organen: PvdA, PSP, BP, en GPV. In de andere zes partijen ligt de taak van de statenkieskring-organen voornamelijk op het gebied van de verkiezingen voor de Provinciale Staten en van de coördinatie van de activiteiten van gemeentelijke en (indien aanwezig) lokale organen. De

Schema 3
Contactlijnen in de CPN

statenkieskring-organen van de ARP bezitten bovendien de bevoegdheid voorstellen en amendementen in te dienen op nationaal niveau.

Zonder uitzondering zijn de statenkieskring-organen samengesteld uit afgevaardigden van de lokale organen, indien deze aanwezig zijn, en van de gemeentelijke organen, indien de lokale organen ontbreken.

5. KAMERKIESKRING-ORGANEN

Kamer kieskring-organen vinden we in de KVP, PvdA, VVD, CHU en CPN. Hun belangrijkste taken liggen op het terrein van de verkiezingen voor de Tweede Kamer (in enkele partijen ook voor Provinciale Staten en gemeenteraden), de coördinatie van de activiteiten van de in het algemeen organisatieschema lager geplaatste organen en het voeren van propaganda.

Waar lokale organen aanwezig zijn, zijn de kamer kieskring-organen mede samengesteld uit afgevaardigden van die organen; daarnaast zitten in de kamer kieskring-organen van de KVP, VVD en ARP ook afgevaardigden van de statenkieskring-organen.

6. PROVINCIALE ORGANEN

Alle tien partijen bezitten provinciale organen. Hun belangrijkste taak ligt op het terrein van de verkiezingen voor de Provinciale Staten, uitgezonderd in de PSP en het GPV. In vrijwel alle partijen zijn de provinciale organen samengesteld uit afgevaardigden van lokale of gemeentelijke organen; in enkele partijen bovendien uit afgevaardigden van statenkieskring- en/of kamer kieskring-organen.

Alvorens over te gaan tot bespreking van de organen op nationaal niveau eerst enkele opmerkingen over de organisatie van de tien politieke partijen op de tot nu toe behandelde niveau's:

- (1) Van de partijleden lopen slechts contactlijnen met het direct boven hen geplaatste orgaan, hetzij lokaal hetzij gemeentelijk.
- (2) Waar de organisatie voorziet in lokale organen, lopen van deze organen directe contactlijnen naar alle bovenliggende organen, uitgezonderd de provinciale organen in de KVP en de CHU.
- (3) In de partijen zonder lokale organen lopen van de gemeentelijke organen directe contactlijnen naar alle bovenliggende organen, uitgezonderd het provinciale orgaan van de VVD.
- (4) In de partijen met zowel lokale als gemeentelijke organen lopen van de gemeentelijke organen geen contactlijnen naar boven.
- (5) De plaats van de statenkieskring-, kamer kieskring- en provinciale organen in de tien partijen is zeer verschillend. Hier is moeilijk een regelmaat te ontdekken, behalve de steeds voorkomende directe contactlijn tussen kamer kieskring-orgaan en organen op nationaal niveau. Dit contact is o.m. noodzakelijk vanwege de taken van de kamer kieskringorganen bij de verkiezingen voor het nationale parlement, de Tweede Kamer.

Uit de punten 1 t/m 4 blijkt de belangrijke positie die de lokale organen, en bij het ontbreken daarvan de gemeentelijke organen, in de organisatie van de Nederlandse politieke partijen innemen.

Ten slotte nog iets over de afwijkende organisatie bij de CPN. De in deze partij voorkomende districten nemen de plaats in en oefenen de functies uit van gemeentelijke, statenkieskring-, kamer kieskring- en provinciale organen. Dit is de reden waarom de districten onder deze vier categorieën zijn opgenomen.

In de CPN kent men twee soorten lokale organen, bedrijfsgroepen en afdelingen. Er bestaat een belangrijk verschil tussen de afdelingen en de bedrijfsgroepen: van de afdelingen lopen contactlijnen naar de districten en naar de organen op nationaal niveau, terwijl van de bedrijfsgroepen geen enkele contactlijn naar boven loopt (zie schema 3). Hieruit mag men niet de conclusie trekken dat de bedrijfsgroepen in de CPN onbelangrijk zijn. Integendeel, ze nemen juist een belangrijke positie in. De contactlijnen lopen niet vanuit de bedrijfsgroepen,

maar naar bedrijfsgroepen en wel vanuit verschillende organen: de tot de bedrijfsgroep behorende partijleden, de afdeling en het district waaronder de betrokken bedrijfsgroep valt en het partijbestuur (hoofdbestuur). Dit is een vorm van cel-organisatie, waardoor men het mogelijk maakt dat, behalve de tot een bepaalde bedrijfsgroep behorende partijleden, slechts 'hogere' organen weten dat die bedrijfsgroep bestaat en eventueel wie er deel van uitmaken. Hierdoor kan men ook vrij eenvoudig bedrijfsgroepen liquideren zonder de gehele partijorganisatie daarvan op de hoogte te brengen.

We gaan nu over tot bespreking van de organen op nationaal niveau: partijcongres, partijraad, hoofdbestuur, dagelijks bestuur en nevenorganen.

7. PARTIJCONGRESSEN

Alle tien partijen kennen het instituut van het partijcongres, een gedelegeerdenvergadering die periodiek bijeenkomt. Het partijcongres wordt wel eens het 'hoogste orgaan' of het 'parlement van de partij' genoemd.

Binnen de tien onderzochte partijen nemen de partijcongressen zeer uiteenlopende posities in. Volgens statuten en huishoudelijke reglementen oefenen de partijcongressen vele functies uit. In schema 4 zijn de belangrijkste functies gegroepeerd en is aangegeven welke functies binnen de verschillende partijen door het partijcongres wel of niet worden uitgeoefend.

In vrijwel alle partijen wordt door het partijcongres het beleid van het hoofdbestuur en/of van de fracties besproken of goedgekeurd, de statuten en/of programma's vastgesteld of gewijzigd en het hoofdbestuur en/of dagelijks bestuur geheel of gedeeltelijk gekozen.

Opvallend is de positie van het partijcongres van de KVP, dat vergeleken met het overeenkomstige orgaan in de andere partijen weinig bevoegdheden bezit.

Wat betreft de samenstelling van de partijcongressen bestaat er een grote verscheidenheid. In schema 5 wordt een overzicht gegeven van de organen, waaruit de *stemgerechtigde* leden van het partijcongres afkomstig zijn. In dit schema valt weer de positie van de lokale en gemeentelijke organen op: waar de organisatie in lokale organen voorziet, sturen deze organen afgevaardigden naar het partijcongres; ontbreken deze lokale organen, dan sturen de gemeentelijke organen afgevaardigden.

Natuurlijk is niet alleen belangrijk welke organen afgevaardigden sturen, maar ook hoe de stemverhouding op het congres ligt.

Voor de KVP is deze stemverhouding niet na te gaan. Art. 30 van het Algemeen Reglement, dat de samenstelling van het partijcongres

Schema 4
Door de partijcongressen uitgeoefende functies

	bespreken en/of goedkeuren van beleid hoofdbestuur en/of fracties	geven van politieke richtlijnen	kiezen van hoofdbestuur en/of dagelijks bestuur, geheel of gedeeltelijk	vaststellen c.q. wijzigen van statuten en/of programma's	invloed op kandidaatsstelling voor de Tweede Kamer	bespreken c.q. vaststellen c.q. goedkeuren van financiële en organisatorische verslagen en begroting
KVP	+					
PvdA	+	+	+	+	+	+
VVD	+		+	+		+
GHU	+	+	+	+		+
ARP	+		+	+		+
PSP	+	+	+	+		+
CPN	+		+	+		+
BP	+		+	+		+
SGP			+	+	+	+
GPV	+		+	+		+

+ = funktie wordt uitgeoefend
— = funktie wordt niet uitgeoefend

Schema 5
 Samenstelling van de partijcongressen (uitsluitend stemgerechtigde leden)

	afkomstig uit								
	lokale organen	gemeentelijke organen	staten-kieskring-organen	kamer-kieskring-organen	provinciale organen	partijraad	hoofdbestuur	dagelijks bestuur	neven-organen
KVP	+		+	+		+	+	+	+ ¹
PvdA	+						+		
VVD		+							
CHU	+					+			
ARP	+					+			
PSP									
CPN			(+)						
BP ²		+	(+)		(+)				
SGP									
GPV	+	+							

(+) Districten

¹ Centrale Jongerengroep, Kamerfracties, door het hoofdbestuur uit te nodigen personen

² 'Losse' (d.w.z. afdelingsloze) leden hebben stemrecht

regelt, geeft alleen aan welke organen afgevaardigden mogen sturen, maar niet hoeveel afgevaardigden men mag sturen. Elk van de samenstellende delen van het partijcongres bepaalt zelf het aantal afgevaardigden. Deze partijcongressen zijn zeer omvangrijk: duizenden personen nemen er aan deel. Dit, gekoppeld aan het geringe aantal functies van het KVP-partijcongres, duidt op een vrijwel uitsluitend demonstratief karakter van dit orgaan.

Op het partijcongres van de PvdA zijn stemgerechtigd de afgevaardigden van de lokale organen en de leden van het hoofdbestuur. Daarnaast somt art. 30 van het Huishoudelijk Reglement de personen op die kunnen of moeten worden uitgenodigd om het partijcongres bij te wonen; zij hebben echter geen stemrecht. Het aantal afgevaardigden dat door de lokale organen naar het partijcongres mag worden gestuurd is gebaseerd op het aantal leden van die organen: voor ieder lokaal orgaan ten minste één afgevaardigde, bij meer dan 300 leden twee afgevaardigden en vanaf 600 leden drie afgevaardigden. Maar dit zegt nog niets over de stemverhouding, want deze wordt op een andere basis berekend. Dit is geregeld in art. 36 van het Huishoudelijk Reglement:

'Iedere Afdeling van 6 t/m 25 leden brengt één stem uit op het Congres, van 26 t/m 50 leden twee stemmen, van 51 t/m 100 leden drie stemmen en zo vervolgens voor iedere 50 leden of gedeelte daarvan één stem'.

Aangezien het hoofdbestuur uit ten hoogste 25 leden bestaat en op het partijcongres ieder bestuurslid slechts één stem mag uitbrengen, beschikken de afgevaardigden van de lokale organen op het partijcongres over de overgrote meerderheid van de uit te brengen stemmen.

Op het partijcongres van de VVD hebben uitsluitend de afgevaardigden van de gemeentelijke organen stemrecht; alle partijleden mogen wel op het partijcongres aanwezig zijn en daar het woord voeren, maar alleen de afgevaardigden mogen stemmen. De stemverhouding is hier eenvoudig: de afgevaardigden van de gemeentelijke organen beschikken over 100% van de uit te brengen stemmen. De wijze van afvaardiging is gebaseerd op het aantal leden van de gemeentelijke organen: één afgevaardigde per 50 leden of deel van 50 leden.

Op het partijcongres van de CHU hebben de afgevaardigden van de lokale organen en de leden van de partijraad stemrecht; alle partijleden mogen wel op het partijcongres aanwezig zijn en daar het woord voeren, maar niet stemmen. De afvaardiging naar het partijcongres door de lokale organen is gebaseerd op het aantal leden: bij een aantal leden van minder dan 21 één afgevaardigde, bij een aantal leden van 21 tot 50 twee afgevaardigden en voor iedere 50 leden meer nog eens een afgevaardigde. Aangezien de partijraad over 69 stemmen

op het partijcongres beschikt en op het congres gewoonlijk ongeveer 2000 stemmen worden uitgebracht, beschikken de afgevaardigden van de lokale organen over verreweg de meerderheid van de uit te brengen stemmen.

Op het partijcongres van de ARP hebben de afgevaardigden van de lokale organen en de stemhebbende leden van de partijraad stemrecht; de adviserende leden van de partijraad, de Anti-Revolutionaire leden van Provinciale Staten en de door het hoofdbestuur uitgenodigde gasten hebben volgens art. 35 lid 4 van de statuten 'adviserende bevoegdheid', hetgeen geen stemrecht inhoudt. De wijze van afvaardiging is gebaseerd op het aantal leden van de lokale organen: tot 50 leden één afgevaardigde, van 50 tot 150 leden twee afgevaardigden en voor iedere 100 leden meer één afgevaardigde. Het aantal afgevaardigden van de basis is dus, proportioneel, geringer dan bij de tot nu toe behandelde partijen. Het aantal stemhebbende leden van de partijraad bedraagt 235. De afgevaardigden van de lokale organen hebben op het partijcongres de meerderheid, maar niet in zulk een overweldigende mate als bij de hierboven behandelde partijen.

Op het partijcongres van de PSP bezitten alleen de afgevaardigden van de gemeentelijke organen stemrecht. De afvaardiging is gebaseerd op het aantal leden van de gemeentelijke organen volgens een glijdende schaal; voor de stemverhouding is dit niet belangrijk, omdat ieder gemeentelijk orgaan evenveel stemmen mag uitbrengen als het leden telt. In ieder geval beschikken de afgevaardigden van de gemeentelijke organen over 100% van de uit te brengen stemmen.

Volgens art. 12 a van de statuten van de CPN wordt de norm van afvaardiging voor het partijcongres vastgesteld door het hoofdbestuur. Gewoonlijk vindt de afvaardiging plaats door de districten na kandidaatstelling door de afdelingen. Alleen deze afgevaardigden hebben stemrecht en zij beschikken dus over 100% van de uit te brengen stemmen.

De organisatie van de BP is (nog) ondoorzichtig. Voor zover valt na te gaan is het partijcongres van de BP samengesteld uit afgevaardigden van de gemeentelijke organen. Per gemeentelijk orgaan wordt één stem uitgebracht. Een bijzonderheid is dat de niet tot een gemeentelijk orgaan behorende partijleden op het partijcongres stemrecht hebben. Deze zogenaamde 'losse' leden beschikken dus over een disproportionele macht op het partijcongres. Hierdoor beschikken de afgevaardigden niet over de volle 100% van de stemmen op het partijcongres. Verder mogen alle partijleden het partijcongres bezoeken en daar het woord voeren.

Op het partijcongres van de SGP hebben uitsluitend de afgevaardigden van de lokale organen stemrecht; zij beschikken dus over 100% van de uit te brengen stemmen. Elk lokaal orgaan zendt, ongeacht het

aantal leden, twee afgevaardigden naar het partijcongres. Alle partijleden hebben recht van toegang tot en spreekrecht op het partijcongres.

Op het partijcongres van het GPV, ten slotte, hebben alleen de afgevaardigden van de gemeentelijke organen stemrecht, die dus over 100% van de uit te brengen stemmen beschikken. Ieder gemeentelijk orgaan zendt, ongeacht het aantal leden, twee afgevaardigden. Ook in deze partij hebben alle partijleden recht van toegang en spreekrecht op het partijcongres.

Uit dit alles volgt dat, wat betreft de samenstelling, de invloed van de partijleden op het partijcongres zeer groot is. Verreweg het grootste deel der stemgerechtigden bestaat uit afgevaardigden die rechtstreeks door de partijleden zijn gekozen; een uitzondering hierop vormt de CPN, waar de afgevaardigden indirect worden gekozen.

Ofschoon de partijleden een grote invloed hebben op de samenstelling van het partijcongres en in belangrijke mate op het partijcongres (mede)zeggenschap hebben, mag men hieruit niet de conclusie trekken dat de invloed van de partijleden in de partij als geheel zeer groot is. Dit is immers weer afhankelijk van de invloed die het partijcongres binnen de partij heeft: indien het partijcongres als zodanig weinig zeggenschap heeft, blijft de invloed van de partijleden gering.

De invloed van het partijcongres in de Nederlandse politieke partijen is minder groot dan men van dit 'hoogste orgaan' zou verwachten. De frequentie waarmee de partijcongressen bijeenkomen sluit al uit dat dit orgaan werkelijke zeggenschap zou hebben bij de behandeling van kwesties waarvoor op korte termijn een beslissing moet worden genomen. Bij de CHU, de VVD, de PSP, de BP en het GPV komt het gewone partijcongres één maal per jaar bijeen; bij de KVP, de PvdA en de CPN één maal in de twee jaar en bij de ARP ten minste één maal in de vier jaar.

In de verschillende partijen loopt de invloed van het partijcongres nogal uiteen. In schema 6 is de zeggenschap van het partijcongres bij de samenstelling van verschillende organen aangegeven. Neemt men deze zeggenschap als maatstaf voor de invloed van het partijcongres, dan is deze bij de KVP uiterst gering (geen enkele invloed op de samenstelling van andere organen) en bij de PSP het grootst.

Overigens is het benoemings- of verkiezingsrecht van het partijcongres niet altijd absoluut. In enkele gevallen moet het partijcongres kiezen uit een door een ander orgaan opgestelde lijst van personen (CHU, ARP, CPN en GPV) en lang niet altijd wordt het samen te stellen orgaan geheel door het partijcongres gekozen of benoemd. Zo kiest of benoemt, om ons tot één orgaan te beperken, het partijcongres van het totale aantal leden van het dagelijks bestuur: in de KVP 0%,

in de VVD en in het GPV 26%, in de CHU 29%, in de ARP 32% en alleen in de PvdA, PSP, CPN, BP en SGP 100%.

De partijleden hebben via directe afvaardiging een grote zeggenschap op het partijcongres, maar — hoewel er op dit punt verschillen zijn tussen de partijen onderling — is de betekenis van het partijcongres in de Nederlandse politieke partijen in het algemeen niet bijzonder groot.

Schema 6
Zeggenschap van het partijcongres op samenstelling van:

	partijraad	hoofdbestuur	dagelijks bestuur	nevenorganen
KVP				
PvdA		1		1 ^a
VVD		1	1	2 ^b 1 ^c
CHU		1	1	
ARP		1	1	1 ^d
PSP	1	1	1	1 ^e
CPN		1		
BP		1	1	2 ^f 1 ^g
SGP		1		
GPV			1	

Betekenis van cijfers en letters:

- 1: benoemen of verkiezen
- 2: kandidaatstellen voor of voordragen voor
- a: hoofdredacteur van Het Vrije Volk
- b: fractie Tweede Kamer
- c: Commissie voor de Reglementen en Commissie van Beroep
- d: Commissie van Beroep, A. Kuiperstichting, Organisatie-Commissie, Centrale Commissie van het College van Advies en het College van Advies
- e: redactie Bevrijding, Radio-Commissie en T.V.-commissie
- f: fractie Eerste en Tweede Kamer
- g: Commissie van Beroep

8. PARTIJRADEN

Van de tien onderzochte partijen hebben de BP en het GPV geen partijraad.¹⁴ In de KVP en in de PvdA vinden we op het niveau van de partijraad twee organen, één voor het organisatorische beleid en

¹⁴ De *Generale Verbondsraad* van het GPV, in dit artikel behandeld als hoofdbestuur, zou misschien ook kunnen worden beschouwd als een partijraad. Gezien omvang, plaats en functie lijkt het me juister dit orgaan te behandelen als een hoofdbestuur.

Schema 7
Door de partijraden uitgeoefende functies

	bespreking van beleid hoofdbestuur en/of fracties of overleg met hoofdbestuur	advies aan partijcongres en/of hoofdbestuur en/of fracties	invloed op het opstellen van programma's en/of reglementen	invloed op de vaststelling van de kandidatenlijst voor de Tweede Kamer	behandeling en/of beslechting van geschillen in de partij	toezicht op de uitvoering van de besluiten van het partijcongres
KVP			+		+	
PvdA	+	+	+	+		
VVD	+	+	+	+		
CHU		+	+	+		
ARP	+	+	+	+		
PSP	+			+	+	
CPN	+			+		
SGP			+	+	+	

BP en GPV hebben geen partijraad
+ = functie wordt uitgeoefend
— = functie wordt niet uitgeoefend

Schema 8
Samenstelling van de partijraden (uitsluitend stemgerechtigde leden)

	gekozen door of afkomstig uit								
	lokale organen	gemeentelijke organen	staten-kieskring-organen	kamer-kieskring-organen	provinciale organen	partijcongres	hoofdbestuur	dagelijks bestuur	neven-organen
KVP			+ ¹	+			+	+	+ ²
PvdA				+	+		+	+	+ ³
VVD				+			+	o	+ ⁴
CHU				+			+	o	+ ⁵
ARP				+			+	o	+ ⁶
PSP									
CPN		(+)	(+)	(+)					
SGP				(+)			+	+	

+ afkomstig uit

o gekozen door

(+) Districten

¹ afkomstig uit de besturen der betreffende organen

² Centrale Jongerengroep en 30 leden te kiezen door de Bestuursraad

³ Kamerfracties, hoofdredacteur van 'Het Vrije Volk', redacties 'Socialisme en Democratie' en 'Opinie', directeur Wiardi Beckmanstichting, Vrouwenbond, Werkgemeenschappen, Federatie van Jongerengroepen en maximaal 35 op voorstel van het hoofdbestuur door de partijraad te benoemen leden

⁴ Kamerfracties, Vrouwen in de VVD

⁵ CH Jongerenorganisatie, Centrale van CH Vrouwen

⁶ Organisatie Commissie, Anti-Revolutionair Vrouwencomité, Abraham Kuyperstichting, Verband van Verenigingen van AR Gemeente- en Provinciebestuurders, AR Jongeren Studieclubs (ARJOS)

één voor het politieke beleid; in de KVP resp. genoemd de Bestuursraad en de Partijraad, in de PvdA de Bijzondere Huishoudelijke Partijraad en de Partijraad.

De partijraad wordt ook wel eens aangeduid als 'klein partijcongres', waarbij men er van uitgaat dat dit orgaan de plaats inneemt en de functies uitoefent van het partijcongres in de perioden dat het congres niet bijeen is.

Evenals de partijcongressen nemen de partijraden in de tien partijen zeer uiteenlopende posities in. In schema 7 zijn de belangrijkste functies van de partijraden gegroepeerd en is voor iedere partij aangegeven welke functies wel of niet door de partijraad worden uitgeoefend. Uit dit schema blijkt hoe uiteenlopend de positie van deze organen in de verschillende partijen is; alleen voor de PvdA en de VVD vinden we identieke functies. Opvallend is dat alleen in de PSP de partijraad of het 'klein partijcongres' de voor de hand liggende functie van toezicht op de uitvoering van de besluiten van het partijcongres uitoefent.

In schema 8 wordt een overzicht gegeven van de organen die de stemgerechtigde leden van de partijraad afvaardigen of kiezen. Vergeleken met de samenstelling van het partijcongres (zie schema 5) valt de afwezigheid op van direct door de partijleden gekozen afvaardigden: de lokale of gemeentelijke organen kiezen of vaardigen geen leden af naar de partijraad.¹⁵ Een directe afvaardiging door de partijleden via lokale of gemeentelijke organen is overigens moeilijk te verwezenlijken gezien de kleine omvang van de partijraden; de KVP heeft de grootste partijraad (337 personen), de PSP de kleinste (48 personen). Zouden de lokale of gemeentelijke organen ieder een eigen afgevaardigde sturen, dan zouden de partijraden veel omvangrijker moeten zijn.

Waar de partijorganisatie voorziet in het instituut van kamerkieskringorganen, vinden we in de partijraad afgevaardigden van die organen; hetzelfde geldt, met uitzondering van de PSP, voor het hoofdbestuur. In het algemeen bestaan de partijraden voornamelijk uit afgevaardigden van kamerkieskringorganen en van het hoofdbestuur. Uit een vergelijking van de schema's 5 en 8 volgt dat de nevenorganen in grotere mate vertegenwoordigd zijn in de partijraad dan op het partijcongres. Ten slotte blijkt uit het schema 8 dat de PSP de enige partij is waar het partijcongres een deel van de leden van de partijraad (25%) kiest.

We kunnen de leden van de partijraad in drie categorieën verdelen: afgevaardigden van regionale organen of van het partijcongres;

¹⁵ De districten van de CPN treden hier duidelijk op in hun functie van kamerkieskringorganen.

leden van het hoofdbestuur en overige leden. Bij berekening van de verdeling van de zetels over deze drie categorieën blijkt de grote invloed van het hoofdbestuur in de partijraad (zie schema 9).

*Schema 9
Samenstelling van de partijraad, verdeeld over drie categorieën (in percentages van het totaal)*

partij	regionale organen of partijcongres	hoofdbestuur	overigen	totaal aantal leden partijraad
KVP (Bestuursraad)	74	26		207
KVP (Partijraad)	71	15	14	337
PvdA (Bijzondere Huish. Partijraad)	73	8	19	315
PvdA (Partijraad)	57,5	12,5	30	200
VVD	30,5	27	42,5	104
ARP	72	16	12	246
CHU	52	42	6	69
CPN ¹				300
PSP	100			48
SGP	59	41		227

¹ Volgens art. 11 van de statuten wordt de norm van afvaardiging door het hoofdbestuur bepaald

De invloed van het hoofdbestuur in de partijraad is in feite nog groter dan uit schema 14 blijkt, omdat een groot deel van de categorie 'overigen' door het hoofdbestuur wordt gekozen of benoemd.

Samenvattend kunnen we zeggen dat in de Nederlandse politieke partijen de partijraad een belangrijk instituut is, dat gewichtige functies vervult; over de samenstelling van de partijraad hebben de partijleden direct geen enkele en indirect slechts een geringe zeggenschap.

9. HOOFDBESTUREN

Alle partijen bezitten een hoofdbestuur. De omvang van de hoofdbesturen loopt nogal uiteen; wanneer we alleen de stemhebbende leden in aanmerking nemen, vinden we in de tien onderzochte partijen een minimum van 9 en een maximum van 50 hoofdbestuurleden.

In schema 10 zijn de belangrijkste functies van het hoofdbestuur gegroepeerd en is voor iedere partij aangegeven welke functies wel of niet door het hoofdbestuur worden uitgeoefend.

*Schema 10
Door de hoofdbesturen uitgeoefende functies*

	algemene leiding van de partij	invloed op kandidaatstelling voor de Tweede Kamer	bijeeroepen partijcongres en/of partijraad	uitvoeren besluiten en/of partijraad	benoemt		draagt voor ter benoeming	
					dagelijks bestuur (geheel of gedeeltelijk)	leden van partijraad	leden van dagelijks bestuur	leden van partijraad
KVP	+	+	+	+	+	+	+	+
PvdA	+	+	+	+	+	+	+	+
VVD	+	+	+	+	+	+	+	+
CHU	+	+	+	+	+	+	+	+
ARP	+	+	+	+	+	+	+	+
PSP	+	+	+	+	+	+	+	+
CPN	+	+	+	+	+	+	+	+
BP	+	+	+	+	+	+	+	+
SGP	+	+	+	+	+	+	+	+
GPV	+	+	+	+	+	+	+	+

+ = functie wordt uitgeoefend
- = functie wordt niet uitgeoefend

Uit schema 10 blijkt de belangrijke positie van het hoofdbestuur op het terrein van benoemingen; in feite is die positie nog sterker, omdat in het schema niet zijn opgenomen de rechten inzake benoeming van de staf van secretariaat, van commissies en van bestuursorganen van de nevenorganen. Het is in ieder geval duidelijk dat het hoofdbestuur een stevige greep heeft op het beleid binnen de partij.

Het is daarom interessant om na te gaan welke invloed de partijleden hebben op de samenstelling van het hoofdbestuur. Het is een vrij ondoorzichtige zaak. In ieder geval blijkt dat de 'lagere' organen weinig zeggenschap hebben in de samenstelling van het hoofdbestuur. Deze wordt voornamelijk bepaald in de hogere regionen van de partij, vaak door organen waar het hoofdbestuur zelf deel van uitmaakt of die in belangrijke mate door het hoofdbestuur zelf worden benoemd.

In het hoofdbestuur van de KVP, dat op het moment van onderzoek uit 50 leden bestond, kan men, naar de wijze van samenstelling, drie categorieën onderscheiden:

a. 21 afgevaardigden van de kamerkieskringorganen. Volgens art. 20 van het Algemeen Reglement van de KVP zijn dit de voorzitters van de kamerkieskringorganen. De partijleden hebben op de samenstelling van dit deel van het hoofdbestuur een indirecte invloed, omdat die voorzitters mede worden verkozen door de afgevaardigden van de lokale organen.

b. 25 leden gekozen door de partijraad. Op de verkiezing van dit deel van het hoofdbestuur hebben de leden ook een indirecte invloed, doordat de afgevaardigden van de staten- en kamerkieskringen deel uitmaken van de partijraad. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat het hoofdbestuur in zijn geheel *qualitate qua* zitting heeft in de partijraad, dus zelf een belangrijke stem heeft in de eigen samenstelling.

c. 4 leden van de centrale jongerengroep, die door de partijraad worden gekozen.

Het hoofdbestuur stelt zelf kandidaten voor het hoofdbestuur.

Het hoofdbestuur van de PvdA bestond op het tijdstip van onderzoek uit 25 leden, het maximale aantal dat volgens art. 34 van de statuten toegestaan is. Het gehele hoofdbestuur wordt gekozen door het partijcongres, waar de afgevaardigden van de lokale organen over vrijwel alle stemmen beschikken. Het is een eenvoudige regeling, die ingewikkeld wordt door een bijzondere bepaling inzake het minimum aantal leden dat het hoofdbestuur mag tellen. Dit minimum bedraagt 19. Indien het aantal leden van het hoofdbestuur onder dit minimum daalt, moet de partijraad het aanvullen. Normaal echter wordt het hoofdbestuur gekozen door de afgevaardigden van de lokale organen op het partijcongres. De kandidaatstelling voor het hoofdbestuur geschiedt door de lokale organen, maar het hoofdbestuur heeft zelf ook

het recht kandidaten te stellen.

Alle leden van het hoofdbestuur van de VVD worden in principe gekozen of benoemd door het partijcongres. Toch kunnen we drie groepen in dit hoofdbestuur onderscheiden:

a. 18 leden, die in feite gedelegeerden zijn van de 18 kamerkieskringorganen, maar die door het partijcongres worden gekozen.

b. 7 leden, gekozen door het partijcongres.

c. 3 leden, kandidaat gesteld door de Stichting Vrouwen in de VVD (dubbeltallen), maar weer door het partijcongres gekozen.

De kandidaatstelling voor het hoofdbestuur van de VVD kan geschieden door de gemeentelijke organen, door de nevenorganen en door het hoofdbestuur zelf.

Volgens art. 43, lid 1 van de statuten van de CHU bestaat het hoofdbestuur van die partij uit 29 leden. In dit hoofdbestuur kunnen we vier categorieën onderscheiden:

a. Elk der 18 kamerkieskringorganen vaardigt een bestuurslid af. Aangezien de kamerkieskringorganen zijn samengesteld uit afgevaardigden van de lokale organen, is hier sprake van een indirecte zeggenschap van de partijleden.

b. 8 leden van het hoofdbestuur worden gekozen door het partijcongres; op het partijcongres beschikken de afgevaardigden van de lokale organen over een zeer grote meerderheid der uit te brengen stemmen, dus ook voor deze categorie weer een indirecte zeggenschap van de partijleden.

c. De voorzitter van het hoofdbestuur wordt gekozen door de partijraad, waarin de zeggenschap van de partijleden gering is.

d. 2 leden van het hoofdbestuur worden gekozen door en uit de besturen van twee nevenorganen, nl. de Centrale van Christelijk Historische Vrouwen en de Christelijk Historische Jongerenorganisatie in Nederland.

De kandidaatstelling voor het hoofdbestuur geschiedt in de CHU door de lokale organen en door het hoofdbestuur zelf.

De ARP heeft een ingewikkelde organisatiestructuur. De 39 stemhebbende leden, die het hoofdbestuur van de ARP op het tijdstip van onderzoek telde, kunnen in drie groepen worden onderscheiden:

a. 18 leden, die worden afgevaardigd door de kamerkieskringorganen; in de kamerkieskringorganen zitten de afgevaardigden van de lokale organen, zodat de partijleden hier een indirecte invloed op de samenstelling van het hoofdbestuur hebben.

b. 18 leden, gekozen door het partijcongres; op het partijcongres hebben de afgevaardigden van de lokale organen een redelijke meerderheid.

c. 3 leden gekozen door de partijraad; in dit lichaam is de zeggenschap van de lokale organen aanzienlijk minder dan op het partijcongres.

De kandidaatstelling voor het hoofdbestuur geschiedt, uitgezonderd voor de 18 gedelegeerden van de kamerkieskringorganen, door het hoofdbestuur zelf: voor iedere plaats moet het hoofdbestuur een dubbelal voorleggen. Zonder meer zou dit het hoofdbestuur een zeer grote macht bij zijn eigen samenstelling geven: men noemt een serieuze en een niet-serieuze kandidaat. De statuten bepalen echter dat in de partijraad een lid kan voorstellen een derde naam aan de voordracht toe te voegen en aan dit voorstel moet worden voldaan indien 50 aanwezige leden in de partijraad het voorstel steunen. Dit geldt echter alleen voor de partijraad en niet voor het partijcongres, dus alleen voor de 3 door de partijraad gekozen en niet voor de 18 door het partijcongres gekozen leden van het hoofdbestuur.

De wijze van samenstelling van het hoofdbestuur van de PSP is eenvoudig: alle 19 leden worden gekozen door het partijcongres, waar uitsluitend de afgevaardigden van de gemeentelijke organen stemrecht hebben. Het recht tot kandidaatstelling berust zowel bij de gemeentelijke organen als bij het hoofdbestuur zelf.

De statuten van de CPN zijn uiterst summier en voor meer dan één uitleg vatbaar. In principe kiest het partijcongres alle leden van het hoofdbestuur, maar de samenstelling van het partijcongres staat niet vast omdat volgens art. 12 lid a van de statuten de norm van afvaardiging door het hoofdbestuur wordt vastgesteld. Informeel komt het voor dat het hoofdbestuur van de CPN zelf leden uit het hoofdbestuur stoot en nieuwe leden opneemt.

Volgens de ontwerp-statuten van de BP bestaat het hoofdbestuur van die partij uit maximaal 15 leden, gekozen door het partijcongres na kandidaatstelling door de gemeentelijke organen. Op het partijcongres hebben de zogenaamde 'losse leden' (leden die niet bij een gemeentelijk orgaan zijn aangesloten) stemrecht, waardoor zij een disproportioneel grote invloed hebben op de samenstelling van het hoofdbestuur, temeer daar op het partijcongres per gemeentelijk orgaan slechts één stem wordt uitgebracht: een 'los lid' heeft in dit opzicht dus dezelfde macht als een gemeentelijk orgaan.

Het hoofdbestuur van de SGP wordt gekozen door het partijcongres. De kandidaatstelling is niet geregeld.

In het hoofdbestuur van het GPV, ten slotte, kunnen we twee categorieën onderscheiden:

a. 20 gedelegeerden van de provinciale organen; volgens het Reglement van het GPV (art. 10, lid a) stuurt ieder provinciaal orgaan twee gedelegeerden.

b. 7 leden, gekozen door het partijcongres.

In beide gevallen hebben de afgevaardigden van de gemeentelijke organen een grote invloed. Hierbij moet wel rekening worden gehouden met het voorschrift dat ieder gemeentelijk orgaan, ongeacht het

aantal leden, twee afgevaardigden naar het partijcongres stuurt.

Kandidaatstelling voor het hoofdbestuur van het GPV kan geschieden door de gemeentelijke organen en door het hoofdbestuur zelf.

Samenvattend kunnen we zeggen dat in geen enkele partij de partijleden een directe invloed hebben op de samenstelling van het hoofdbestuur. Er is echter wel een indirecte invloed, doordat het hoofdbestuur geheel of gedeeltelijk wordt gekozen door organen — vaak het partijcongres — die in overwegende mate bestaan uit afgevaardigden van lokale of gemeentelijke organen. Opvallend is het aantal partijen met een gedeeltelijk regionaal samengesteld hoofdbestuur, waarbij ieder provinciaal of kamerkieskringorgaan één of meer personen naar het hoofdbestuur afvaardigt. In enkele partijen komt naast de regionale spreiding ook nog een andere spreiding voor: nevenorganen (vooral vrouwen- en jongerengroepen) die één of meer leden van het hoofdbestuur aanwijzen. Er moet nogmaals de nadruk op worden gelegd dat het hier uitsluitend gaat om de stemgerechtigde leden van het hoofdbestuur; bij de niet-stemgerechtigde leden zien we vaak een nog grotere functionele spreiding, waarbij bv. de leden van de Kamerfracties, partijfunctionarissen en bestuursleden van bepaalde organen *qualitate qua* adviserende leden van het hoofdbestuur zijn.

Op verschillende manieren wordt de indirecte zeggenschap van de partijleden bij de samenstelling van het hoofdbestuur geneutraliseerd. Hiervoor worden in het bijzonder twee methoden gebruikt. In de eerste plaats het laten benoemen of verkiezen van een deel van het hoofdbestuur door 'hogere' partijorganen, waarin het hoofdbestuur zelf een behoorlijke mate van zeggenschap bezit; vooral de partijraad wordt hiervoor gebruikt. In de tweede plaats de kandidaatstelling voor het hoofdbestuur. In vrijwel alle gevallen heeft het hoofdbestuur het recht kandidaten te stellen. Men moet dit middel niet onderschatten. Het hoofdbestuur kan altijd de oude getrouwen en vertrouwden op de lijst plaatsen en het is voor de oppositie binnen de partij uiterst moeilijk in een belangrijk aantal van de vele lokale of gemeentelijke organen voor dezelfde oppositionele kandidaat steun te krijgen. De centraal door het hoofdbestuur gestelde kandidaten hebben in dit opzicht een voorsprong op de kandidaten van de vaak intern verdeelde oppositie.

10. DAGELIJKSE BESTUREN

Na de vrij uitvoerige behandeling van de samenstelling van het hoofdbestuur en de invloed van de partijleden daarbij, kunnen we over de dagelijkse besturen kort zijn.

In de tien onderzochte partijen worden de dagelijkse besturen op

verschillende manieren samengesteld. Gewoonlijk wordt door en uit het hoofdbestuur een dagelijks bestuur gekozen. Maar het hoofdbestuur heeft hierbij meestal geen absolute vrijheid. In de meeste gevallen wordt door de partijraad of door het partijcongres een aantal leden van het hoofdbestuur in functie gekozen (voorzitter, vice-voorzitter, penningmeester, secretaris) en deze personen hebben dan als zodanig zitting in het dagelijks bestuur. Het is in die gevallen dus het grotere lichaam (partijraad of partijcongres) dat de bevoegdheden van het hoofdbestuur bij de samenstelling van het dagelijks bestuur beperkt. De mate van beperking loopt voor de verschillende partijen uiteen; de twee uitersten zijn de PSP en het GPV — waar het partijcongres alle leden van het dagelijks bestuur in functie verkiest — en de CPN — waar het hoofdbestuur alle leden van het dagelijks bestuur uit zijn midden kiest.

In enkele partijen hebben bepaalde functionarissen *qualitate qua* zitting in het dagelijks bestuur. Enkele voorbeelden: de voorzitter van de Centrale Jongerengroep in de KVP, de voorzitter van de Organisatie Commissie en de voorzitter van het College van Advies in de ARP. Dit betreft de stemgerechtigde leden van het dagelijks bestuur. Daarnaast kent men in vrijwel alle partijen ook adviserende leden van

Schema 11
Door de dagelijkse besturen uitgeoefende functies

	dagelijkse leiding van de partij	voorbereiding en uitvoering van besluiten van het hoofdbestuur	uitvoering van besluiten van het partijcongres	optreden in spoedeisende gevallen van leidinggeven tussen de zittingen van het hoofdbestuur
KVP	+	—	—	—
PvdA	+	+	—	—
VVD	+	+	+	—
CHU	+	+	—	—
ARP	+	—	—	+
PSP	+	—	—	+
CPN	+	+	—	+
BP	+	+	+	—
SGP	+	+	+	+
GPV	+	+	+	—

+ = functie wordt uitgeoefend

— = functie wordt niet uitgeoefend

het dagelijks bestuur. In de meeste gevallen zijn de fractievoorzitters uit de Eerste en Tweede Kamer adviserende leden van het dagelijks bestuur; verder ook vaak partijsecretarissen, bestuursleden van jongeren- en vrouwenorganisaties, hoofdredacteuren van partij-periodieken enz.

In schema 11 zijn de belangrijkste door de dagelijkse besturen uitgeoefende functies gegroepeerd.

11. NEVENORGANEN

Alle politieke partijen kennen nevenorganen die soms een onderdeel vormen van de partij en soms ook buiten de partij een eigen leven leiden. Voorbeelden hiervan zijn: advies- en propaganda-commissies, jongerenorganisaties, 'wetenschappelijke bureaus' en vrouwenorganisaties. Het zou nuttig zijn indien de positie van deze organen in de politieke partijen en in het Nederlandse politieke stelsel aan een onderzoek zou worden onderworpen.

CONCLUSIE

Uit bovenstaand onderzoek blijkt m.i. dat de mate van medezeggenschap der leden in de Nederlandse politieke partijen zeer gering is. De organisatorische structuur van deze partijen moet wel leiden tot frustratie onder de partijleden. Generaliserend kan men zeggen dat de ontplooiing van activiteiten voor de partijleden beperkt blijft tot vergaderingen van het lokale (bij het ontbreken daarvan van het gemeentelijk) orgaan. De agenda's van die vergaderingen zijn meestal aanzienlijk minder aantrekkelijk dan hetgeen radio en televisie te bieden hebben: opening door de voorzitter, notulen van de vorige vergadering, ingekomen stukken, benoeming van een of andere commissie (waarvoor gewoonlijk evenveel kandidaten zijn gesteld als er plaatsen zijn, zodat stemming overbodig is), rondvraag en sluiting.

Ook de wijze waarop de organen op nationaal niveau worden samengesteld moet voor het partijlid frustrerend werken. In alle gevallen wordt de indirecte methode gevolgd: de lokale of gemeentelijke organen sturen afgevaardigden naar de organen op nationaal niveau. In feite echter is er slechts één orgaan op nationaal niveau waar deze afgevaardigden over een grote meerderheid der uit te brengen stemmen beschikken, het partijcongres. Maar we hebben ook gezien dat de invloed van het partijcongres in de Nederlandse partijen niet bijzonder groot is. Op de samenstelling van de veel belangrijkere partijraden hebben de afgevaardigden van de lokale of gemeentelijke orga-

nen — met een enkele uitzondering — geen invloed. Op de samenstelling van het hoofdbestuur hebben in de meeste partijen de afgevaardigden van lokale of gemeentelijke organen wel weer invloed via het partijcongres, maar zij moeten deze bevoegdheid delen met andere, 'hogere' organen (partijraad, nevenorganen en het hoofdbestuur zelf), terwijl — zoals hierboven is uiteengezet — ook de wijze van kandidaatsstelling een belangrijke rol speelt. In nog sterkere mate geldt dit alles voor het dagelijks bestuur. Het is misschien te verdedigen dat men hoofdbestuur en dagelijks bestuur niet direct door de partijleden laat samenstellen, maar door hun afgevaardigden op het partijcongres; men zou de partijleden echter meer het gevoel geven werkelijke zeggenschap te hebben in de samenstelling van de partijleiding indien men de benoemingsmacht van hun afgevaardigden niet op verschillende manieren beperkt en 'neutraliseert'.

Samenvattend kan men zeggen dat de huidige organisatorische structuur der Nederlandse politieke partijen op verschillende punten een belemmering vormt voor de activering van de leden. Het doorbreken van de barrière van het lokale of gemeentelijke orgaan door de partijleden in staat te stellen ook op andere niveaus actief te zijn en het geven van de werkelijke macht — hetzij direct, hetzij indirect via afgevaardigden — aan de partijleden wat betreft de samenstelling van hoofdbestuur en dagelijks bestuur schept de mogelijkheid tot grotere activering en participatie der partijleden.

DE NEDERLANDSE KIEZERS EN HET PARTIJSTELSEL

Verbondenheid, weerstand en voorstelling

door A. Hoogerwerf

Zowel om theoretische redenen als met het oog op de actuele politieke discussie over het Nederlandse partijstelsel is het van belang een inzicht te hebben in de verbondenheden, weerstanden en voorstellingen van de Nederlandse kiesgerechtigden ten aanzien van de diverse politieke partijen. In dit artikel wordt getracht een bijdrage tot dat inzicht te leveren op basis van een analyse van een deel der gegevens uit het verkiezingsonderzoek 1967 van de afdeling politicologie der Vrije Universiteit te Amsterdam.¹

Bij deze analyse wordt uitgegaan van de veronderstelling dat de kiezer doorgaans, evenals de politieke partij, meer dan één doel heeft, zodat hij elke partij kan zien als een middel dat in sommige opzichten wel en in andere opzichten niet geschikt is om iets tot het bereiken van de doeleinden van de kiezer bij te dragen. Mede in verband hiermee zal de kiezer zich met elke partij meer of minder verbonden kunnen voelen, tegen elke partij een grotere of kleinere weerstand kunnen hebben en van elke partij zowel positieve als negatieve voorstellingen kunnen bezitten.

De doeleinden van de kiezers zullen in andere publikaties over het onderzoek uitvoerig aan de orde komen.

De probleemstelling voor dit artikel omvat de volgende vragen:

1. In hoeverre voelen de kiezers zich met de door hen gekozen partij verbonden?
2. Met welke andere partij voelen de kiezers van de diverse partijen zich verbonden?
3. Tegen welke andere partijen hebben de kiezers de meeste weerstanden?

¹ Een eerste verslag van dit onderzoek is onder de titel *De Nederlandse Kiezers in 1967, Enkele resultaten van een landelijke enquête*, verschenen bij Agon Elsevier, Amsterdam/Brussel 1967. Voor een verantwoording van de steekproef en de uitvoering van de enquête zie men pp. 73-77 van dit rapport. Het onderzoek werd gesubsidieerd door de Nederlandse Organisatie voor Zuiver-Wetenschappelijk Onderzoek (ZWO). De schrijver van dit artikel is erkentelijk voor de kritiek, die op een concept voor dit artikel werd uitgeoefend door leden van de afdeling politicologie der V.U., de redactie van *Acta Politica* en twee leden van de commissie voor de publikatie. Een deel van deze kritiek leidde tot wijzigingen in de tekst. De verantwoordelijkheid voor deze bijdrage berust niettemin geheel bij de auteur.